

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев К. А. К 10-му вопросу об устройстве университетов. – М. :: Университетская типография, 1901. – 4 с.
2. Андреев К. А. Сборник упражнений по аналитической геометрии. – Х. :: Университетская типография, 1892. – 256 с.
3. Ахиезер Н. И. Харьковское математическое общество. Записки математического отделения физико-математического факультета ХГУ им. А.М. Горького и Харьковского математического общества. – Харьков: Университетская типография, 1956. – т. XXIV. – С. 31–39
4. Багалея Д. И., Сумцов Н. Ф., Бузескул В. П. Краткий очерк истории Харьковского Университета за первые 100 лет его существования (1805-1905) – Х. : Типография Адольфа Дарре, 1906. – С. 625–652.
5. Гордевский Д. З. Педагогическая деятельность Харьковского математического общества за 90 лет его существования (1879-1969) / Вопросы методологии и методики преподавания в высшей школе. – Харьков, 1973. – вып. 2 – С. 107-116
6. Грузинцев А. П. Некролог (В. Г. Імшенецький) // Харьковские губернские ведомости. – 1892, 29 мая.
7. Деларю Д. М. Лекции исчисления бесконечно-малых – Х. : Литография Ф. К. Беферсдорфа, 1975 г. – 270 с.
8. Душин Н. Курс элементарной геометрии. – Х. : Путь просвещения, 1923. – 398 с.
9. Жуков В. И. Высшая школа России : исторические и современные сюжеты. – М.: Изд-во МГСУ «Союз», 2000. – С. 108-121.
10. Кушлакова Н. М. Харківське математичне товариство та його внесок у розвиток математичної думки в Україні (1879-1930) – автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – К., 2007. – 20 с.
11. Марчевский М. Н. Харьковское математическое общество за 75 лет // Историко-математические исследования. – М., 1956. – вып. IX. – С. 613–666.
12. Микитюк О. М. Становлення та розвиток науково-дослідної роботи у вищих педагогічних закладах України (історико-педагогічний аспект) // ХДПУ ім. Г.С. Сковороди. – Х.: «ОВС», 2001. – С. 209–237

УДК 82.09(477):37

Л.Ю. Кобель

Полтавський державний педагогічний університет

ОСОБИСТІТЬ ВЧИТЕЛЯ У ХУДОЖНІЙ ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФРАНКА

У статті розкриваються погляди Івана Франка на стан освіти в Галичині кінця XIX ст., його думки про завдання і значення народного вчителя. Головною ідеєю статті є бажання письменника, щоб народний вчитель, завдяки широкій освіті, високій педагогічній майстерності і відданості своїй професії, піднісся на таку височінь, на якій він ніколи не стояв.

Раскрываются взгляды Ивана Франко на состояние образования в Галичине конца XIX века, его мысли о целях и заданиях народного учителя и воспитателя. Основной мыслью статьи выступает желание писателя, чтобы учитель, благодаря

широкому образованию, высокому педагогическому мастерству и преданности своей профессии, поднялся на такую высоту, как никогда раньше.

Ivan Franko's points of view to system of education in Halychyna at the end of XIX century, his thoughts about folk teacher's aim and meaning are considered. The main idea of the article is the writer's wish the teacher to raise so high he's never raised before thanks to his wide education, high pedagogical skills and devotion to his profession.

Видатний український письменник і мислитель Іван Якович Франко належить до числа прогресивних діячів минулого, які внесли значний вклад у розвиток вітчизняної педагогічної науки та творчу спадщину яких доцільно використати сьогодні. Іван Франко увійшов в історію як геніальний художник слова, глибокий і самобутній філософ, полум'яний борець за свободу і щастя нації. Він – діяч, який уособлює цілу епоху української культури, людина універсальної обдарованості, титанічної працьовитості, незламної стійкості та націленості у майбутнє.

Зазначимо, що аналізу праць І. Франка, які безпосередньо торкаються педагогічної теорії і практики, присвячено чимало наукових розвідок. Необхідно відзначити дослідження О.Г. Дзевєріна, В.К. Савинця, В.З. Смаля, В.З. Соханя, М.Г. Стельмаховича, С.Х. Чавдарова та інші, у яких на широкій джерельній базі розкриваються педагогічні ідеї І. Франка, висвітлюється висота його думки.

Значним є внесок Івана Франка у розвиток педагогічної науки, освіти. Проблеми народної освіти, школи, виховання і навчання підростаючого покоління займають значне місце у творчості письменника. Педагогічним питанням він приділив багато уваги в окремих своїх суспільно-політичних, філософських, економічних та історичних працях. Інтерес Івана Франка до питань педагогіки і народної освіти був, звичайно, не випадковим. Освіту він розглядав як могутню зброю в боротьбі за нове, вільне життя, і вказував на те, що неучтво – одна з головних причин соціальних і національних бід народу.

Мета статті – узагальнення педагогічних ідей І.Я. Франка, систематизація його поглядів на роль вчителя у процесі виховання і формування особистості школяра.

Досить значне місце в художніх і публіцистичних творах письменника займає питання про вчителя, в першу чергу про народного вчителя. Воно стоїть у тісному зв'язку з питаннями змісту і методів шкільної роботи. До народних учителів І.Я. Франко відносився з великою пошаною, високо

оцінюючи їх роль в культурному розвитку народу. Вчителю та його значенню в роботі школи він присвятив ряд статей та творів («Наші народні школи і їх потреби», «Борис Граб», «Учитель», «Допис про Дрогобицьку гімназію» та ін.). У той же час Іван Франко у своїх працях показував надзвичайно тяжке матеріальне становище та безправ'я народних учителів. Тільки зневагою до нужд освіти можна пояснити той факт, указував письменник, що лише в 1889 році вперше в краї почалась підготовка вчителів, але для трьох мільйонів українського населення Галичини не було побудовано жодної учительської семінарії з українською мовою навчання. На Снятинському вічі Іван Якович говорив про те, що від підготовки вчителя, від його знань і методів викладання залежить успіх у роботі школи. Вчитель з недостатньою кількістю знань, безпорадний в методиці, не може позитивно впливати на розумовий розвиток дитини. А якої шкоди справі народної освіти завдають ті, які стають учителями, не маючи нічого спільного з педагогікою, і незабаром перетворюються на слухняних виконавців тих завдань, що їх ставить перед школою пануючий клас. Але прогресивні педагоги, які самовіддано працюють на ниві народної освіти, переслідуються урядом, внаслідок чого перебувають у надзвичайно тяжкому матеріальному становищі. Злиденне життя вчителя убиває в ньому всяку гадку, робить його бездушною машиною. За всією його діяльністю уважно слідкують шкільний інспектор, вїйт, піп, поміщик, жандарм, і такий постійний нагляд не дає йому можливості зблизитися з народом. Все це призводило до того, що в школах працювали малоосвічені, педагогічно та методично не озброєні вчителі, та й контингент їх складався переважно з великої кількості добровольців ченців, а також різних вислужених економів, писарів, возних та ін. Яскраві образи подібних «педагогів» залишив нам Іван Франко у своїх оповіданнях «Малий Мирон», «Красне писання», «Отець–гуморист», де відобразив багато з того, що було пережито ним ще в дитинстві.

В оповіданні «Красне писання» Іван Якович виводить тип учителя каліграфії, пана Валька, колишнього економа. Під час уроку Валько стоїть над учнями «мов кат над душею»[8, 305]. Все його вчителювання – це ланцюг бійки і знущань над бідними дітьми, насамперед над «хлопськими синами», за яких ніхто не заступиться.

Ось цей Валько стиснутим кулаком ударяє малого Мирона прямо в лице, ударяє так, що той, мов косою підтятий, повалився на лавку, а з лавки на підлогу. Малий Мирон сьогодні перший день у школі, а тому Валько запитує чий він син, і коли чує, що це хлопський син, у нього зразу відлягає від серця. «... хлопський син – значиться можна його бити і зобижати як хочеш, ніхто за ним не впірнеться» [8, 309]. «І дійсно, – пише Франко, – ніхто не впімнувся за хлопським сином. Нелюдський поступок учителя-економа увійшов йому гладко, так як і многи його нелюдські поступки. Тільки в серці малого він не пішов гладко, а стався першим насінням обурення, погорди і вічної ворожнечі против усякого неволення та тиранства». [там само].

Але ще далеко страшнішим є тип «педагога» в чернечій рясі – О.Телесницького, що його змальовує письменник в оповіданні «Отець-гуморист». Перші його слова, звернені до учнів: «Я тут господар класу. Пам'ятайте собі. На моїх годинах маєте лиш тоді сміятися, коли я вам скажу, і тоді плакати, коли я вам скажу» [3, 43]. Учитель Телесницький мав у Дрогобичі славу гумориста, і ця слава випереджала його перед приходом до школи. Але автор дає блискучу психологічну характеристику цього гумору: «Сей злобний, оприскливий гумор, що вибухав радістю лиш тоді, коли хтось із нас сказав дурницю, не піднімав наших дитячих душ, але здавлював, гальмував та дусив їх» [там само].

Іван Франко підкреслює цілковитий брак всякої спеціальної підготовки у вчителя Телесницького. Навіть діти мали не раз нагоду переконатися у повній відсутності найелементарніших знань свого вчителя.

В особі Телесницького Іван Якович малює типового садиста, що систематично катує своїх учнів і відчуває насолоду від дитячого крику, сліз і крові. Учні такого «вчителя» – це вже не учні, а жертви, що від постійного страху втрачають всяку здібність до навчання. Описані І.Я. Франком страшні сцени огидного знущання над невинними дітьми, жахливі сцени злочинів ченця – «педагога» викликають нестерпне обурення у читачів. І таке знущання над дітьми триває цілий рік і закінчується загибеллю учня Волянського, якого Телесницький закатовує на смерть.

Нехай образ Телесницького, змальований письменником – це винятковий зразок, але ж один той факт, що подібний «педагог» міг

працювати цілий рік безкарно досить яскраво промовляє за всю шкільну систему, дає нам яскраву характеристику вчительського контингенту того часу.

Іван Франко змальовує у своїх творах і порівняно новий тип учителів, які з'явилися пізніше. Це люди, які закінчили вчительські семінарії і мають певну фахову підготовку, до деякої міри вже обізнані з дидактикою і методикою викладання, але додержуються у виховній роботі тих самих традиційних методів, як і їх попередники, тобто, не уявляють собі навчання без биття. Майстерно змальовує Франко таких учителів у оповіданнях «Олівець» і «Грицева шкільна наука». В оповіданні «Олівець» учитель, посварившись з батьком одного свого учня, тільки шукає нагоди, щоб за батька помститися на хлопцеві і за загублений олівець так жорстоко катує хлопчика, що той два тижні потім тяжко хворіє.

Учитель з оповідання «Грицева шкільна наука» має певну фахову підготовку, він навіть обізнаний із сучасними на той час методами навчання грамоти і широко використовує їх у школі. Але і цей учитель позбавлений всяких педагогічних здібностей, в нього зовсім немає будь якого індивідуального підходу до дітей, він найменше зацікавлений в тому, щоб дитина зрозуміла його пояснення. Ось як описує Іван Якович урок такого учителя: «Почалася наука. Професор говорив щось, показував якісь дощечки, що на них були намальовані якісь гачки та стовпики; хлопці від часу кричали щось, як він показував яку нову дощечку, а Гриць нічого того не розумів» [8, 314]. У наслідок такого навчання вчитель просто заявляє батькам багатьох своїх учнів, що їх діти це справжні «тумани», з якими нічого не можна зробити.

Так само гостро критикує письменник працю переважної більшості сучасних йому вчителів середніх шкіл.

У спеціальній статті про дрогобицьку гімназію Іван Якович відмічає «дуже малу ступінь поважання і замилювання до науки самих учителів, вони часто не в стані відповісти на те чи інше запитання учнів, письмові роботи лежать у них декілька місяців неперевіреними, тощо» [2,18]. Гостро засуджує І. Франко негідну поведінку вчителів дрогобицької гімназії, «які немов самі вирішили зруйнувати і ту невеличку рештку поваги, яку мали в очах учнів» [1, 30]. Багато з цих учителів почало пити, частенько приходять п'яні до школи або дрімають під час уроків, або «плетуть сухого дуба». Підкреслюючи величезний виховний вплив особистого прикладу вчителя

на учнів, він запитує: «Чи ж диво, що й учні почали брати з них приклад? Стративши охоту до думання і науки, вони кинулися до пиятик» [1, 31].

У дописі про учнівську бібліотеку в Дрогобичі, Іван Франко підкреслює, що не можна складати всю провину за погану роботу в гімназії тільки на вчителів. «Є між ними у нас багато людей чесних, мислячих; вони не раз навіть контрабандою вміють ввозити між учеників бодай маленькі зароди свіжої, живої мислі, бодай, слабі відблиски правдивої, поступової науки. Але, такі учителі, – гірко констатує письменник, – це – рідкість, виняток із загального закону»[1, 35].

Ми бачимо, що Іван Якович Франко хотів, щоб учителі, як частина інтелігенції, зливалися з народними масами, жили з ними і між них як невід'ємна частина народу. Він пророче передбачав саме в цьому тип нової інтелігенції в суспільстві майбутнього, як інтелігенції народної.

Світлий образ такого дійсно народного вчителя Іван Якович вивів у своїй комедії «Учитель». Герой комедії Омелян Ткач сам вийшов із народу і сумлінно працює для добра свого народу. Це людина ідейна, працююча і в учительську працю вкладає всю свою душу. Омеляна Ткача протягом п'ятнадцяти років сумлінної праці перекидали з місця на місце 8 разів. І якби за які небудь непорядки або провини! Але вчитель він прекрасний. «Так все винаходять в нього щось "політичне". В однім місці вїтові шахрайства викрив, а в другому з сільськими лихварями задерся, в третьому читальню заложив, у четвертому касу позичкову до порядку допровадив – отсе й були його гріхи» [7, 133]. І коли тяжко хворий Омелян раптом одержує нове, дев'яте призначення в глухе село в недоступних горах, він не хоче і не може покинути своєї праці.

Отже, такий ідеал народного вчителя, що його з виключною художньою силою змалював Іван Якович Франко у своєму творі.

Не менш ідеальну постать учителя середньої школи вивів І. Франко і в оповіданні «Борис Граб». У цьому образі – образі вчителя Михонського – найяскравіше втілені погляди великого письменника на високе призначення і характер учительської праці. Гімназійний вчитель математики Михонський – це людина освічена у найширшому розумінні цього слова і дуже далека від того, щоб замкнутися у вузькі рамки свого фаху.

Далекий від педантизму Михонський намагається дати учням живий напрям у роботі, пробудити в дітях здібність до власної думки, привчити їх

до логічного мислення. Глибоке знання своїх предметів, широкі знання у галузі літератури та мистецтва, а також дбайливе відношення до дітей, терпеливість у праці, не тільки притягали до нього учнів, а й сприяли їх кращим успіхам у навчанні. Уміючи ясно, зрозуміло викласти навчальний матеріал, він у той же час особливу увагу звертав на розвиток самостійності учнів, уперто боровся проти шаблону і трафарету в навчальному процесі.

Іван Франко зауважує, що вчитель повинен перш за все завоювати собі повне довір'я у своїх вихованців, як це зробив Михонський з Борисом. В особі Михонського він виводить ідеал єдності вчителя і вихователя. В його уста письменник вкладає свої думки про величезне значення особистого прикладу вчителя: «Займіть, зацікавте хлопця наукою, давайте йому з себе приклад справді духовного, відданого науці життя, то він прилипне до вас усією душею і не подумає навіть про п'янство й карти» [7, 131].

Зазначимо, що виключно цікавою є думка І.Я. Франка про те, що провідний педагог завжди повинен створювати для учнів перспективність у роботі – це основне, вона забезпечує і високий моральний стан учнів.

Отже, найважливішою якістю педагога, на думку Івана Яковича Франка, є саме вміння працювати з учнями так, щоб поза щоденною роботою вони завжди бачили широкі, світлі і безмежні горизонти. Такими уявляв собі Франко передових педагогів і в початкових, і в середніх, і у вищих школах; педагогів, що їх характерними рисами є ідейність, самовідданість, палка любов до своєї праці, любовне ставлення до дітей, пошана до особистості дитини, терплячість у поводженні з дітьми; широка освіта, висока педагогічна майстерність і, головне – бажання віддати все це на службу своєму народові, все своє життя працювати для блага народу.

Отже, ознайомившись з педагогічними ідеями Івана Яковича ми можемо стверджувати, що ці думки співзвучні нашому часу, і тим вимогам, що ми пред'являємо до вчителя. Вони являють виключний інтерес для педагогів і учителів сучасності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іван Франко. Педагогічні статті і висловлювання / [упоряд. О. Г.Дзеверін]. К. : Рад. школа, 1960. – 299 с.
2. Мітюров Б. Н. Педагогічні погляди І. Я. Франка : лекція [для студентів–заочників] / Б. Н. Мітюров. – Дрогобич, 1961. – 29 с.
3. Паперна Г. Іван Франко про народну освіту / Галина Паперна. – Львів : Вільна Україна, 1946. – 64 с.

4. Педагогічні погляди І. Я. Франка / О. О. Любар, М. Г. Стельмахович, Д. Т. Федоренко // Історія української школи і педагогіки : навч. посібник / [за ред. О. О. Любара]. – К., 2003. – С. 249—264.
5. Савинець В. К. Іван Франко і сучасна йому педагогічна думка в Галичині / Василь Кирилович Савинець. – Львів : Вид-во Львівського ун-ту, 1961. – 99 с.
6. Смаль В. З. Іван Франко та народна освіта / В. З. Смаль // Радянська школа. – 1976. – № 8. – С. 89–94.
7. Смаль В. З. Педагогічні ідеї Івана Франка / Василь Захарович Смаль. – Київ : Радянська школа, 1966. – 187 с.
8. Франко І. Я. Грицева шкільна наука: вірші, оповідання, казки [для мол. та сер. шк. віку] / Іван Якович Франко. – Київ : Веселка, 1990. – 380 с.

УДК 316.752

О.Г. Мальцева

КАТЕГОРІЯ «ЦІННОСТІ» В ІСТОРІОГРАФІЇ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО ЗНАННЯ

У статті висвітлено категорію «цінності» в історіографії соціально-гуманітарного знання у зв'язку з питанням про необхідність посилення уваги до конкретизації гуманітарної аксіосфери сучасного соціуму, зокрема – гуманітарних цінностей майбутнього музичного керівника дошкільного закладу.

В статтє освещается категория «ценности» в историографии социально-гуманитарного знания в связи с вопросом о необходимости усиления внимания к конкретизации гуманитарной аксиосферы современного социума, в частности гуманитарным ценностям будущего музыкального руководителя дошкольного учреждения.

The «value» category in the historiography of social a liberal knowledge is reported in order that to focus on concretization of liberal axiosphere of modern society and on liberal values of an infant pre-school institution music instructor-to-be.

Постановка проблеми. Збільшення якісної різноманітності людських потреб у процесі історичного розвитку суспільства, поява нових засобів їх задоволення внаслідок науково-технічного прогресу й революційних змін у соціально-класових відносинах викликають зрушення у сфері людських цінностей.

Кожна історична епоха має свої реноваційні процеси, пов'язані з переосмисленням традиційних цінностей. Установлення нових цінностей відбувається в гострій боротьбі з панівними до того офіційними цінностями, які можуть втрачати статус вищих, продовжуючи існувати в ціннісній системі певної культури нарівні з іншими.